

THEORY OF PRODUCTIVE FORCES F. LIST AND THE CONCEPT OF HUMAN CAPITAL: LINK CATEGORIES

Nosik O. M.

The basic principles of the F. Liszt theory of productive forces are disclosed. In the light of this position the structure of the productive forces, the content of such elements as intellectual capital, social forces and factors of wealth accumulation are substantiated. The historical and theoretical link of the categories of productive forces and human capital is proved. The F. List theory of productive forces is historically original cell of the concept of human capital and the methodological basis of the research of its content and prospects.

Key words: *productive forces, intellectual capital, social means of production, intellectual labour, labour on creating of productive forces, human capital, social capital.*

УДК 330;336.563(477)

СТРУКТУРНЕ КОРИГУВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Л. І. Пронкіна, кандидат економічних наук,
професор, академік АЕН України*

Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Розкрито зміст глобальної конкурентоспроможності. Проаналізовано чинники, що обмежують можливості її досягнення в Україні: модель периферійної країни, низьку інноваційну активність, недосконалу структуру економіки (галузеву, технологічну та інституційну структури бізнесу). Доведено взаємозв'язок структури та структурного коригування національної економіки і конкурентоспроможності країни в умовах глобалізаційних процесів. Обґрунтовано необхідність структурного коригування для переходу на «верхній шлях» досягнення глобальної конкурентоспроможності.

Ключові слова: *глобальна конкурентоспроможність, структура національної економіки, структурне коригування, «нижній» та «верхній» шляхи до конкурентоспроможності.*

Постановка проблеми. У сучасний період проблема забезпечення конкурентоспроможності країни набуває глобального характеру, що вимагає від національних економічних суб'єктів, з одного боку, урахування та всебічного використання наднаціональних умов і чинників їх ефективності, таких як участь у інтеграційних утвореннях, міжнародне регулювання економічних відносин, виробниче, інвестиційне, науково-технічне та інше міжнародне співробітництво тощо, а з другого – адаптації структури національної економіки до потреб, вимог, правил та норм глобального господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема конкурентоспроможності та її чинників постійно знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Гейця, Л. Міщенко, В. Попової, П. Пуцентейло, Л. Федулової, А. Хомутова, Е. Ясіна, А. Яковлева та ін. Але такі її аспекти, як залежність конкурентних переваг чи втрат країни у світовому господарстві від технологічної, галузевої, інституціональної структур національної економіки, ще недостатньо обґрунтовано.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування ролі структурного коригування економіки України у забезпеченні глобальної конкурентоспроможності національної економіки шляхом формування науково-технічних та технологічних конкурентних переваг.

Вклад основного матеріалу. Згідно з підходом Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) конкурентоспроможність – це здатність компаній, галузей, регіонів та націй забезпечити порівняно високий рівень доходу і заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції [1]. Це зумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками позиції країни або підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках [2, с. 33].

На нашу думку, *глобальна конкурентоспроможність* – це здатність національних економічних суб'єктів займати, утримувати та посилювати таке становище у світовому економічному просторі, яке в умовах глобальної конкуренції забезпечує високий рівень соціально-економічного розвитку країни.

Глобальна конкурентоспроможність України протягом довгострокового періоду залишається на низькому рівні (табл. 1).

За рейтингом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, що оцінює потенціал економічного зростання країн у довго- та середньостроковому періодах, значення індексу України у 2007–2013 рр. коливалося від 3,95 до 4,14 при максимально можливому значенні 7. Це свідчить про певну обмеженість можливостей і ресурсів національних економічних суб'єктів конкурувати в умовах глобалізації.

**Україна у рейтингах глобальної конкурентоспроможності
і конкурентоспроможності країн світу**

Рік	Рейтинг глобальної конкурентоспроможності			Рейтинг конкурентоспроможності країн світу			
	Індекс України	Місце	Кількість країн	Середнє значення	Індекс України	Місце	Кількість країн
2007–2008	3,98	73	131	65,8	45,5	46	55
2008–2009	4,09	72	134	63,7	38,2	54	55
2009–2010	3,95	82	133	69,2	40,4	56	57
2010–2011	3,9	89	139	68,3	39,9	57	58
2011–2012	4,0	82	142	72,2	51,5	57	59
2012–2013	4,14	73	144	69,7	46,9	56	59
2013–2014	4,05	84	148	–	–	–	–

Джерело: складено на основі даних [3; 4].

Здатність країн створювати і підтримувати середовище, в якому підприємства можуть ефективно конкурувати, відображає рейтинг конкурентоспроможності країн світу, який складає Центр світової конкурентоспроможності при Міжнародному інституті розвитку менеджменту (Швейцарія). У період 2007–2012 рр. індекс України із 100 можливих тільки у 2011 р. склав 51,5. Для порівняння: на той час середнє значення індексу для 59 країн було 72,2. В інші роки періоду, що розглядається, значення індексу України коливалося від 38,2 до 46,9. Таким чином, в Україні для національних економічних суб'єктів ще не створено необхідні умови їх конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках.

Для України забезпечення глобальної конкурентоспроможності є однією з найважливіших проблем, від розв'язання якої залежать історичні перспективи країни. Але існує багато факторів, що перешкоджають розв'язанню зазначеної проблеми. Розглянемо деякі з них.

1. *Економічна модель периферійної країни*, характерними рисами якої є:
1) розвиток, залежний від розвинених країн, що складають ядро сучасної

світової системи; 2) низький, порівняно з розвиненими країнами, рівень соціально-економічного розвитку (табл. 2). Без сумніву, ці характеристики взаємопов'язані й у певному сенсі зумовлюють одна одну: залежний розвиток периферійної країни призводить до перерозподілу доходів на користь країн ядра, що обмежує можливості подолання її соціально-економічного відставання. Треба також указати, що залежний розвиток характерний для України не тільки відносно країн ядра, а й напівпериферійної Росії. Досить згадати газові угоди.

Зараз Україна у міжнародних рейтингах, що відображають місце країн у світовому господарстві за різними критеріями, знаходиться переважно у другій половині їх переліку.

Таблиця 2

Україна у світових рейтингах 2013 р.

Рейтинг	Автор	Місце/бали	Усього
Рейтинг процвітаючих країн	Лондонський Legatum Institute	64	142
Рейтинг рівня корупції	Transparency International	144	176
Індекс інвестиційної привабливості	Європейська бізнес-асоціація	2,37	5,00
Рейтинг відкритості бюджетів	International Budget Partnership	54	100
Рейтинг найкращих для інвестицій перехідних ринків	Bloomberg	14	25
Рейтинг розвитку фінансової системи	Всесвітній економічний форум	59	62

Джерело: [4].

Як видно з табл. 2, Україна суттєво відстає від багатьох країн Європи і світу за показниками, що відображають як найважливіші умови соціально-економічного розвитку: інвестиційна привабливість, розвиток фінансової системи, відкритість бюджетів, рівень корупції; так і його результати – рейтинг процвітаючих країн.

2. *Низька інноваційна активність суб'єктів господарювання.* Протягом 2000–2012 рр. питома вага підприємств, що займалися інноваціями, та під-

приємств, що впроваджували інновації, залишалася на низькому рівні і майже не змінилася за дванадцять років: у 2000 р. значення цих показників було відповідно 18 % і 14,8 %; у 2012 р. – 17,4 % і 13,6 % [5]. Наведені дані свідчать про відсутність в Україні стимулів та умов інноваційного розвитку національної економіки, що негативно впливає на її глобальну конкурентоспроможність.

3. Неефективна інституціональна структура підприємництва в Україні та обмеження його розвитку. Світовий досвід і практика доводять, що важливим чинником розвитку національної економіки є оптимальне співвідношення та ефективна взаємодія великих, середніх та малих підприємств. При цьому мале підприємництво розглядається не тільки як доповнення до великого виробництва, а й як самостійна форма функціонування і розвитку сучасних продуктивних сил. Розвиток малого бізнесу знаходиться в руслі загальносвітової тенденції формування гнучкої змішаної економіки, яка поєднує різні форми власності та моделі господарювання, забезпечує глобальну конкурентоспроможність національної економіки. В Україні у 2012 р. у структурі підприємств за розмірами великі підприємства склали 0,2 %, середні – 5,5 %, малі – 94,3 %, їх частка у загальному обсязі реалізації продукції була відповідно 41,9 %, 42,1 %, 16 %, зокрема частка малих підприємств у обсязі реалізації продукції промисловості – 4,8 %, професійної наукової і технічної діяльності – 16 %, операцій із нерухомістю – 51,9 % [6]. Отже, у сучасний період в Україні малий бізнес не відіграє суттєвої ролі у забезпеченні глобальної конкурентоспроможності. Однією з вагомих причин цього є відсутність необхідних умов і стимулів розвитку підприємництва в цілому, серед яких – обмеженість фінансових ресурсів малого бізнесу та низький рівень і непослідовність його державної підтримки. Цю проблему докладно проаналізовано авторкою у статті [7].

Забезпечення глобальної конкурентоспроможності України вимагає здійснення заходів, спрямованих на подолання її периферійності шляхом створення і накопичення інвестиційно-інноваційного потенціалу соціально-економічного розвитку, структурного коригування, формування сприятливих умов функціонування економічних суб'єктів як основи рівноправних взаємовигідних міжнародних економічних відносин та економічного зростання. У сучасних умовах, як слушно підкреслено у Національній доповіді «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015»: «Не можна спочатку створити національний комплекс, а потім вбудувати його в інтеграційний простір, як і навпаки, не будувати національний комплекс, а покласти тільки на самоплив глобалізаційних тенденцій. Обидва шляхи у своїй самостійності неефективні і руйнівні для економіки України» [8, с. 6].

Глобальна конкурентоспроможність національної економіки, а також можливості і засоби її підвищення прямо залежать від її структури.

По-перше, *внутрішня конкурентоспроможність* – здатність вітчизняних товарів та послуг забезпечити платоспроможний попит на внутрішньому ринку, необхідний рівень доходів та заробітної плати в умовах відкритої економіки та конкуренції імпортованих товарів визначається структурою національної економіки (галузевою, технологічною), залежить від її відповідності структурі сукупного попиту на національному ринку. Про рівень внутрішньої конкурентоспроможності в аспекті задоволення сукупного попиту на національному ринку свідчить показник чистого експорту груп товарів (табл. 3): якщо цей показник чистого експорту має від’ємне значення, то по цій групі товарів сукупна пропозиція національних виробників не задовольняє сукупний попит та не відповідає його структурі.

Таблиця 3

Чистий експорт у цілому та за деякими групами товарів в Україні за дев’ять місяців 2013 р.

Групи товарів	Чистий експорт, млн грн
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	-4111,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	-1908,7
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	-515,3
Мінеральні продукти, у тому числі газ природний	-10377,2 -8205,1
Недорогоцінні метали та вироби з них, у тому числі чорні метали	9524 8996,2
Чистий експорт у цілому (сальдо зовнішньоторговельного балансу)	-9708,5

Джерело: розраховано на основі даних [9].

Як випливає з табл. 3, сучасна структура економіки України не забезпечує внутрішньої конкурентоспроможності національних економічних суб’єктів із задоволення сукупного попиту: а) на енергоносії і б) продукти високого

рівня переробки та інноваційні продукти. По першій групі товарів неконкурентоспроможність національних виробників спричинена ресурсними обмеженнями, по другій – відсталістю технологічної структури національної економіки: частка вищого індустріального укладу (5) і першого постіндустріального укладів (6) складає тільки 5,04 % [8, с. 122].

По-друге, *зовнішня конкурентоспроможність* – здатність національних економічних суб'єктів задовольняти попит на товари і послуги на світових ринках, наявність у структурі експорту достатньої кількості товарів і послуг, які забезпечують сталість платіжного балансу країни [10, с. 7], також безпосередньо пов'язана з технологічною та галузевою структурами національної економіки, відсталість яких відображають товарна структура експорту та імпорту, дефіцит зовнішньоторговельного балансу (табл. 3) і платіжного балансу країни в цілому: 2011 р. – (-) 2455 млн дол. США, 2012 р. – (-) 4175 дол. США [11].

По-третє, зовнішня і внутрішня конкурентоспроможність забезпечується національними суб'єктами господарської діяльності, тому інституціональна структура (співвідношення великих, середніх, малих підприємств) та ефективність українського бізнесу є прямим чинником, що визначає місце та роль країни у глобальній конкуренції.

Структурне коригування економіки України є фундаментальною умовою її переходу в майбутньому від нижнього до верхнього шляху до конкурентоспроможності. У доповіді Організації промислового розвитку ООН (UNIDO) 2002 р. було вперше використано поняття «верхній шлях» до конкурентоспроможності (*high road to competitiveness*) – економічний розвиток на базі власних НДДКР, інноваційного виробництва; і «нижній шлях» до конкурентоспроможності (*low road to competitiveness*) – вихід країн на світові промислові ринки за рахунок залучення іноземних інвесторів, надаючи їм у розпорядження якомога більше дешевих трудових і природних ресурсів [12]. Як зазначає В. Попова, сучасний тип розвитку економіки України здійснюється «нижнім шляхом», а він, на жаль, веде до подальшого накопичення суперечностей, руйнування мотиваційного потенціалу й освітніх, професійних та наукових чинників економічного розвитку [13, с. 6]. На нашу думку, зараз шлях України до конкурентоспроможності є обмежено нижнім, оскільки рівень іноземних інвестицій у розвиток національної економіки дуже низький. Для сучасної ситуації більш точним є визначення видів конкурентоспроможності Л. Міщенком і А. Хомутовим: «Конкурентоспроможність сучасних високорозвинених країн заснована, головним чином, на технологічних перевагах, у той час як відсталі країн – ресурсних. Іншими словами, природа конкурентоспроможності багатих і бідних країн різна. Більш того, джерело конкурентоспроможності країни досить точно характеризує етап її економіч-

ного розвитку, оскільки історично на перший план послідовно висувалися такі джерела національної конкурентоспроможності, як вигідне географічне положення; володіння багатими природними ресурсами; наявність сприятливих цін на головні фактори виробництва; висока факторна продуктивність і якість життя; новітні технології, економічне середовище, що забезпечує технологічне лідерство, і глобальна конкурентна стратегія» [14]. Зараз конкурентоспроможність України – це конкурентоспроможність бідних країн (табл. 3): позитивного значення чистого експорту країна досягає за рахунок природних ресурсів та дешевої робочої сили, наприклад, по товарній групі «Недорогоцінні метали та вироби з них».

Висновки. Глобальна конкурентоспроможність країни залежить від структури її економіки, що склалася, а її підвищення чи зниження – від структурних змін, що здійснюються на певних етапах історичного розвитку. Периферійна модель, без сумніву, перешкоджає досягненню Україною необхідного рівня глобальної конкурентоспроможності, але при дієвій державній політиці залучення, стимулювання та ефективного використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій у структурне коригування національної економіки в напрямі прискореного розвитку на інноваційній основі галузей і видів діяльності, здатних витримати глобальну конкуренцію, цілком можливо подолати ситуацію, що склалася. На нашу думку, саме структурне коригування національної економіки забезпечить перехід України до «верхнього шляху до конкурентоспроможності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Organisation For Economic Co-Operation And Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org.
2. Пуцентайло П. Сутнісні аспекти конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою / П. Пуцентайло // Вісн. Тернопіл. нац. екон. ун-ту. – 2009. – № 4. – С. 32–34.
3. Україна у світі. Огляд міжнародних індексів 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web.pdf.
4. Україна в Doing Business: покращення на папері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/11/1/401532/>.
5. Наукова і інноваційна діяльність (2000–2012 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Розвиток підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Пронкіна Л. И. Основные направления государственной поддержки малого бизнеса в Украине / Л. И. Пронкіна // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Екон. теорія та право. – 2013. – № 4 (15). – С. 117–127.

8. Новый курс: реформы в Украине. 2010–2015 : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
9. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация российской экономики / Е. Ясин, А. Яковлев // Вопр. экономики. – 2004. – № 7. – С. 7–10.
11. Платіжний баланс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464.
12. Competing Though Innovation and Learning Industrial Development report 2002/2003/ UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), Vienna, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unido.org/fileadmin/import/userfiles/hartmany/idr_finalpressrelease24-7.pdf.
13. Попова В. Конкурентоспособность экономики Украины: источники формирования и социальные последствия / В. Попова // Экономика Украины. – 2008. – № 8. – С. 4–13.
14. Мищенко Л. Я. Оценка конкурентоспособности национальной экономики: теоретические и методические аспекты [Электронный ресурс] / Л. Я. Мищенко, А. И. Хомутова. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2006/04/02/>.

СТРУКТУРНОЕ КОРРЕКТИРОВАНИЕ КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Пронкина Л. И.

Раскрыто содержание глобальной конкурентоспособности. Проанализированы факторы, ограничивающие возможности ее достижения в Украине: модель периферийной страны, низкая инновационная активность, несовершенная структура экономики (отраслевая, технологическая, а также институциональная структуры бизнеса). Доказана взаимосвязь структуры и структурного корректирования национальной экономики и конкурентоспособности страны в условиях глобализационных процессов. Обоснована необходимость структурного корректирования для перехода на «верхний путь» достижения глобальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: *глобальная конкурентоспособность, структура национальной экономики, структурная корректировка, «нижний» и «верхний» пути к конкурентоспособности.*

STRUCTURAL CORRECTION AS A CONDITION FOR COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Pronkina L. I.

The content of global competitiveness is revealed. The factors limiting the possibilities of its achievements in Ukraine are analyzed. They are model of peripheral countries, low innovation activity, imperfect structure of the economy such as industrial, technological and institutional one. The relationship between the structure and the structural correction of the national economy and the country's competitiveness under globalization processes are proved. The necessity of structural correction for transition to the «high» road to global competitiveness achievement is justified.

Key words: *global competitiveness, the structure of the national economy, structural correction, «high» and «lower» road to competitiveness.*

УДК 338.22

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В. В. Микитась, аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Розглянуто теоретичний аспект соціальної складової економічної політики держави. Проаналізовано поняття соціальної відповідальності держави під різними кутами зору. Сформовано та виведено місце соціальної відповідальності держави при розробленні та реалізації економічної політики як базовий принцип її формування.

Ключові слова: *державна економічна політика, економічний розвиток, місія держави, соціальна відповідальність, правові та економічні закони.*

Постановка проблеми. На етапі ринкової трансформації України та в період політичної нестабільності все більшої актуальності набувають питання побудови ефективної державної політики. Дослідження цієї теми охоплюють різні сегменти економіки, що свідчить про складність проблеми, необхідність інтеграції інноваційного, наукового підходу до визначення та формування